

Gheorghe CHIVU

UN FALS DICȚIONAR BILINGV

La mijlocul verii acestui an, a apărut la Chișinău, într-o serie intitulată „Biblioteca PRO MOLDOVA”, un volum pe care autorul, Vasile Stati, îl consideră o demonstrație științifică a existenței „limbii moldovenești”, ca realitate distinctă „în ansamblul idiomurilor latino-romanice est-europene, alături de *vlahă*¹ și *românească*” (p. 9).

* * *

Potrivit autoprozentării tipărite pe coperta a patra a cărții, Vasile Stati, fost „colaborator științific” în cadrul sectorului de dialectologie al Institutului de Lingvistică din Chișinău, este doctor în filologie și autor al unei monografii despre împrumuturile slave din graiurile moldovenești. După 1990, și-a consacrat întreaga activitate elucidării problemelor „de etnolingvistică moldovenească”, titlul de doctor habilitat în științe istorice (!) obținându-l la Moscova, în 1992, cu o teză având acest subiect. *Istoria Moldovei*, tipărită în 2002 „în limbile moldovenească și rusă”², și recentul *Dicționar moldovenesc-românesc* sînt deci „încununarea unor preocupări științifice (...) de-a lungul cîtorva decenii”.

Ultima carte semnată de Vasile Stati pare a fi, în acest context, nu rodul unei înjghebari de circumstanță³, ci o lucrare îndelung pregătită, o autentică realizare științifică menită să schimbe opinia romaniștilor asupra descendentelor est-europene ale limbii latine. Fapt demn de reținut, prezentul volum arată că ceea ce n-au putut întocmi lexicografii profesioniști din stînga Prutului (în întreaga perioadă sovietică, printr-o susținută activitate ei au alcătuit foarte bune dicționare explicative⁴, dialectale⁵ și etimologice⁶ ale limbii numite încă oficial „moldovenească”) a realizat acum Vasile Stati.

Potrivit titlului imprimat pe copertă, în 2003 a fost deci redactat și tipărit primul *Dicționar bilingv moldovenesc-românesc*⁷. În *Expunerea de motive* (p. 5-14) autorul punctează astfel principalele argumente ale demonstrației pe care s-a simțit dator să o facă prin această surprinzătoare lucrare lexicografică (*Quod erat demonstrandum. Ceea ce era de dovedit* încheie explicațiile sale introductive):

1. Termenii *moldovan* și *moldovenească*, nume de neam și de limbă, au fost utilizați încă din epoca în care a fost creată *Miorița* („la hotarul dintre veacurile XIII și XIV”, p. 5).

2. Menționarea *limbii moldovenești* în Regulamentul Organic al Moldovei (1831) și, recent, în „Clasificarea zecimală universală a idiomurilor” (reprodusă pe p. 182, în versiune rusească și românească), precum și recunoașterea de către specialiști a existenței unui specific lingvistic moldovenesc confirmă „rădăcinile multiseclare ale limbii moldovenești” (p. 6).

3. Întrucît „masivul lingvistic moldovenesc cuprinde spațiul din stînga Nistrului pînă la Cluj, în inima Ardealului” (constatare a lui Vasile Stati bazată pe reinterpretarea unei hărți preluate, cu o modificare asupra căreia vom reveni, dintr-o carte a lui Haralamb Mihăescu⁸), afirmațiile privitoare la caracterul dialectal al unor elemente specifice vocabularului moldovenesc sînt „închipuiri personale „regionaliste” ale unor autori români” (p. 8).

4. Contribuția marilor scriitori originari din Moldova la dezvoltarea limbii și literaturii române moderne demonstrează, alături de unele opinii (scoase din context) ale unor savanți români, că „limba moldovenească” nu este o variantă a românei moderne, ci chiar „mama limbii românești” (p. 12), cum „plastic și ingenios” exprimă ideea o poezie (autografă?) retipărită, ni se spune (pe p. 14), dintr-un ziar ce apare la Chișinău.

Realizat în primul rînd pe baza materialului extras printr-o nouă lectură a dicționarelor reprezentative ale românei literare (de la *Dicționarul*

Academiei pînă la ultima ediție a *Dicționarului explicativ*), dar, pentru o mai adecvată interpretare a faptelor, și prin parcurgerea unor dicționare dialectale și a glosarelor ce însoțesc edițiile marilor scriitori moldoveni, *Dicționarul moldovenesc-românesc* este gândit deci ca o lucrare-argument. Prin el sînt confirmate, potrivit lui Vasile Stati, atît „adevărul etno-istoric” al existenței unui neam și a unei limbi romanice distincte în Moldova (p. 5), cît și „integritatea lingvistică a acestui spațiu istoric moldovenesc” (p. 7). Ea este „un răspuns limpede și principial <dat> gurilor mincinoase”, care, cerînd „dezicerea, renunțarea de (sic!) limba moldovenească”, urmăresc (în opinia acelui-ași autor) „acceptarea statalității românești” (p. 6).

Idei deloc noi, îndelung și argumentat comentate după 1990, plasate în introducerea unei cărți dorite a fi o noutate științifică absolută.

* * *

Corespund însă conținutul și modalitatea de realizare a *Dicționarului moldovenesc-românesc* titlului înscris pe copertă și obiectivelor anterior prezentate?⁹ Și sînt într-adevăr cele „circa 19.000” de cuvinte și forme inventariate „dovezi de netăgăduit ale individualității și dăinuirii seculare ale limbii pe care moldovenii o numesc moldovenească” (p. 12)?

Răspunsul este categoric negativ. Nu ne aflăm, în realitate, în fața unui dicționar bilingv, în care unui termen „moldovenesc” să-i fie alăturat un corespondent „românesc”. O asemenea lucrare lexicografică ar fi trebuit să cuprindă, într-un spațiu restrîns precum cel al cărții apărute în 2003, lexicul de bază al celor două „limbi”, iar nu elemente de multe ori periferice și extrem de numeroase rostiri dialectale. Iar prefața ei s-ar fi convenit să fie redactată în limba din care se... traduce (adică utilizînd cuvintele-titlu inventariate). Totodată autorul unui dicționar realmente bilingv n-ar fi folosit, pentru echivalare în limba în care se face... traducerea, definiții (compatibile cu un dicționar monolingv) și nici cuvinte inexistente în cadrul acesteia. Or, în glosarea

cuvintelor (sau formelor)-titlu apar adesea explicații de tip enciclopedic sau sînt utilizați termeni inexistenți în limba română, precum *dopros*, *iagod*, *istină*, *podpiscă* sau *tovări*.

Dicționarul moldovenesc-românesc semnat de Vasile Stati poate fi considerat în schimb, cu mare indulgență, un mic dicționar explicativ de regionalisme moldovenești¹⁰, adică de cuvinte care, fără a avea circulație generală în Moldova (și ea neunitară din punct de vedere dialectal), sînt sinonime sau variante ale unor termeni de uz comun.

Cu mare indulgență, în primul rînd, pentru că autorul consideră a fi specific moldovenești foarte mulți termeni ce au o utilizare general românească¹¹, precum și cuvinte, forme sau sensuri atestate și în alte variante teritoriale ale limbii române (*ai*, *anină*, *aplecătoare*, *babiță*, *bănu*, *cătană*, *curechi*, *făgădău*, *feredeu*, *ghindură*, *mahala*, *năboi*, *obrinti*, *păretar*, *rîmnic*, *samă*, *tașcă*, *țurcă*, *urdina*, *virtute*, *zbînțui*). Lui Vasile Stati îi par de asemenea individualizatoare pentru „limba moldovenească” mai multe invenții de autor (*furlua*) sau utilizări cu intenție artistică ale cîtorva onomatopee (*mihoho*, prezent chiar în două articole succesive, sau *oacaca*), unele calcuri de uz exclusiv literar (precum *voi* cu sensul *Dumneavoastră*), cîțiva termeni (slavoni) extrași din documente aparținînd secolului al XV-lea (*diac*, *gospodar*, pătruși ulterior în limba română, dar și *Moldovania*, atestat într-un citat românesc din... 1477) și chiar sintagme străine (rusești) care n-au fost nicicînd lexeme specifice vocabularului uzual moldovenesc (*pașolvon*).

Cu aceeași mare indulgență trebuie apreciat nivelul științific al lucrării apărute în 2003, întrucît (surprinzător pentru un doctor în filologie) autorul *Dicționarului moldovenesc-românesc* nu face distincție între forma de bază a unui cuvînt (singura care poate constitui, într-un dicționar autentic, titlu de articol) și o formă gramaticală sau o variantă (fonetică sau morfologică) a acestuia. Pentru Vasile Stati orice sens (definiția însăși a unei semnificații contextuale i-a ridicat nu de

puține ori mari dificultăți de redactare și chiar de utilizare a normei literare) a devenit apoi criteriu (sau motiv?) de rupere a unui cuvânt (nu totdeauna plurisemantic) în mai multe unități lexicale (devenite astfel sinonime?).

Iată câteva exemple ilustrative pentru aceste surprinzătoare constatări, extrase din liste prea lungi pentru a fi integral publicate:

a. articole succesive avînd aceleași formă-titlu¹²: *aburca* (5), *bătălău* (7), *căpățînă* (7), *descăleca* (3), *ei* (3), *floare* (7), *găleată* (9), *harman* (8), *igliță* (7), *împlini* (6), *leasă* (7), *mașincă* (8), *ocol* (9), *pană* (8), *ripă* (12), *stan* (9), *șaică* (6), *tablă* (7), *țâp* (5), *ureche* (10), *val* (7), *zburătăci* (3);

b. forme gramaticale ale aceluiași cuvânt devenite articole diferite: *alunea* și *alunele*, *apă* și *apele* (sic!), *beldie* și *beldii*, *cablucă* și *cabluși*, *mîni*, *mînule* și *mînuri*, *moldovan*, *moldovani* și *moldoveni*, *moldovenesc*, *moldovenească* și *moldovenești*;

c. forma literară și o variantă fonetică a aceluiași cuvânt tratate în articole diferite: *babiță* și *baghiță*, *balama* și *bailama*, *ciubăr* și *țibăr*, *despicătură* și *deșchicătură*, *dezghioca*, *dezghiocătoare* și *dijghioca*, *dijghiocătoare*, *jitnicer* și *jicnicer*, *pezevenghi* și *bezevenghi*, *piroșcă* și *piroașcă*, *piroaște*, *piroji*, *tinichea* și *tenechea*;

d. variante fonetice (uneori) dialectale ale unor cuvinte cu circulație generală considerate forme-titlu: *acarcum*, *agut*, *dulachel*, *magari*, *perină*, *sărămură*, *triera*, *țaran*, *zaor*;

e. forme-titlu diferite de formele sau chiar de cuvintele cuprinse în citatul ilustrativ: *acolo* ilustrat prin *colo*, *moldovofob* prin *moldofob*, *muri* prin *nuri* sau *adînc* prin *ales*, *agoniseală* prin *pomost*, *hîrtie* prin *otnoșenie*, *mahnă* prin *dovadă*, *zurgălău* prin *zvoniț*, respectiv prin *zvonișor*;

f. sensuri formulate greșit sau inadecvat citatului ilustrativ: *adeveri* „a se încredința reciproc, a se angaja”, *hăihăi* „urătură, hăitură”, *mioarce* „broaște”, *năsipos* „zemos”, *obrinteală* „îmbolnăvire (de răceală)”, *prisăcari* „om scund”;

g. încadrări morfologice greșite: *mihoho* și *oacaca*, interjecții cu glose

de substantiv; *sa*, rostire moldovenească a reflexivului *se*, considerată prepoziție; *șterge-o*, sintagmă ilustrată printr-un citat în care apare ... *pașol*, dat și ca echivalent lexical, considerată formă substantivală de vocativ;

h. forme neliterare¹³ folosite în explicarea sau în echivalarea printr-un sinonim a cuvintelor-titlu: *arbut* (s.v. *arbuzoaică*), *căpac* (s.v. *acoperi*), *cucoș* (s.v. *puchinbar*), *direasă* (s.v. *diresală*), *mintios* (s.v. *ajuns*), *pept* (s.v. *apleca*), *sară* (s.v. *dineasarî*).

În sfîrșit, distincția dintre cuvintele posibil de introdus într-un dicționar (declarat prin titlu) bilingv și antroponime, respectiv toponime nu i-a părut nici ea necesară lui Vasile Stati, deși numele proprii de persoane sau de locuri nu au de ce să fie... traduse. Cu toate acestea, în volum apar, cu explicații de tip enciclopedic uneori depășite de timp¹⁴, nume de localități și de provincii (*Curechiu*, *Duruitoarea*, *Făgădău*, *Mocani*, *Rusalim* sau *Moldovania*, citat anterior) și chiar nume de persoane. Grupate într-un articol sintetic intitulat *moldovoantroponime* (primul nume propriu citat în articol este „*Moldova György*, scriitor ungar”), acestea din urmă se alătură unor la fel de numeroase *moldovonime* (grupate și ele într-un articol în care este inclus, spre exemplu, *Moldovanca*, nume a două localități, una aflată în Krasnodar, cealaltă în Extremul Orient rusesc).

Cadrul strict lingvistic al unui dicționar impus cititorilor prin titlu ca bilingv este astfel încă o dată depășit, dar explicația trebuie căutată, ca și în cazul altor „inovații” lexicografice pe care le-am ilustrat, în primul rînd în dorința autorului de a mări artificial și exagerat numărul articolelor și deci al paginilor lucrării.

Multe dintre constatările semnalate dovedesc însă și absența unei minime coordonări de specialitate, constatare surprinzătoare dacă citim *Cuvîntul înainte* publicat în deschiderea cărții. „Colegiul redacțional”, căruia îi este datorată doar această pagină din volum¹⁵, face însă referință la o altă lucrare decît cea difuzată sub

numele lui Vasile Stati. Titlul ei este, după cum dovedește (pe p. 2) însăși „Descrierea CIP a Camerei Naționale a Cărții”, *Dicționar moldovenesc explicativ*. Iar autorii acestuia, lexicografi profesioniști, își propun să evidențieze nu existența, la nordul Dunării, a două limbi romanice distincte, ci „înfrurirea binefăcătoare asupra vorbirii moldovenești” exercitată în ultimul deceniu de limba literară românească (p. 3).

Dincolo de contradicția dintre titlu și conținut și de neconcordanța dintre scopul urmărit și maniera de realizare, *Dicționarul moldovenesc-românesc* se remarcă deci și prin tipărire în urma unei substituiri de titlu într-un plan editorial aprobat.

Nu este însă singura substituție operată tacit în sau prin volumul publicat în 2003. Menționam anterior, referindu-ne la harta preluată (pentru imprimare pe copertele I și a II-a, respectiv pe p. 183) din lucrarea lui H. Mihăescu, *La romanité dans le sud-est de l'Europe*, că Vasile Stati a procedat la o reinterpretare a textului-sursă. În forma apărută, cu greșeli de tipar¹⁶, în *Dicționarul moldovenesc-românesc*, s-a operat fără nici o semnalare o modificare inacceptabilă în știința autentică: *parlers type moldave* din textul-sursă a devenit *limbă moldovenească*. Iar cu concursul complice al designerului cărții, zonele hașurate (devenite nuanțe de gri) care marcau părțile din spațiul lingvistic românesc în care se vorbesc tipuri distincte de graiuri (deci nu limbi diferite)¹⁷ au dispărut și ele în reproducerea în culori de pe coperta I.

Această ultimă hartă, impusă privirii încă de la primul contact cu cartea, oferă însă chiar și cititorului nespecialist, tentat să accepte, fără nici un argument, ideea că orice afirmație tipărită trebuie să conțină fie și parțial un adevăr, o surprinzătoare demonstrație prin reducere la absurd: cum întreg teritoriul nord-dunărean, de la granița vestică a României pînă la Nistru și din nordul Bucovinei pînă la gurile Dunării, în sudul Basarabiei, este marcat cu o singură culoare, înseamnă că „limba moldovenească”,

înscrisă ca unic idiom vorbit în acest spațiu, nu este decît un alt nume al limbii române. Iar un dicționar bilingv românesc-moldovenesc este o absurditate științifică.

* * *

Departee de a oferi „dovezi de netăgăduit ale individualității și dăinuirii seculare ale limbii pe care moldovenii o numesc moldovenească” (p. 12), ultima carte semnată de Vasile Stati, un pseudo-dicționar bilingv, se dovedește astfel a fi doar o nouă publicație cu caracter propagandistic, destinată nu lecturii atente, ci impresionării prin simplă existență în vitrina unei librării sau prin menționare în comentariul partizan și tendențios din vreun cotidian de mare tiraj¹⁸.

NOTE

¹ Vasile Stati identifică în *Dicționar* prin *vlahă* „limba est-romanică a populației (...) din nord-vestul Bulgariei” (p. 335 s.v.).

² După unele opinii, Vasile Stati este și autorul lucrării intitulată *Moldovenii în istorie*, semnată cu pseudonimul Petre P. Moldovan, lucrare apărută „în redacția și pe contul (sic!) autorului”, la Chișinău, în 1994.

³ Publicarea *Dicționarului moldovenesc-românesc* la Tipografia Centrală din Chișinău (fără menționarea editurii) exact în ajunul înțelinerii oficiale dintre președinții României și Republicii Moldova, pentru a discuta, între altele, și problema tratatului de bază dintre cele două state românești, pare a fi o simplă coincidență.

⁴ *Dicționar explicativ al limbii moldovenești*, I-II, Chișinău, 1977-1985.

⁵ *Dicționar dialectal (cuvinte, sensuri, forme)*, I-V, Chișinău, 1985-1986.

⁶ N. Raevschi, M. Gabinschi, *Scurt dicționar etimologic al limbii moldovenești*, Chișinău, 1978.

⁷ Un precedent dicționar omonim, a cărui apariție fusese anunțată (potrivit afirmațiilor făcute pe p. 6 a cărții) în 1917, nu a văzut, se pare, lumina tiparului, realizarea lui fiind, din acest motiv, pur ipotetică. Vasile Stati menționează însă (pe p. 12) între izvoarele recente sale lucrări un *Dicționar moldovenesc-românesc* apărut în 1938 (p. 12).

⁸ A se vedea această hartă, în afara copertei I, pe coperta a II-a și pe p. 183.

⁹ Nu am selectat din *Expunerea de motive* pasajele și ideile formulate agresiv, uneori chiar injurios la adresa limbii române și a poporului român, respectiv a unor reprezentanți ai acestora, întrucât ele nu sînt compatibile cu o lucrare și cu o dezbateră ce se doresc a fi științifice.

¹⁰ Lui i se opune, ca volum și ca nivel de realizare științifică, lucrarea în cinci volume apărută, sub coordonarea lui R. Udler, în anii 1985-1986.

¹¹ Iată astfel de cuvinte, general utilizate în spațiul românesc în forma și cu sensul menționate în *Dicționar*, incluse numai sub litera A: *acolo, adăpost, ade-vărat, adevărință, adînc, afacere, afară, afiș, agriș, agrișă, alarmă, aluat, alunar, amărit, amesteca, amestecat, ameste-cătură, andrea, anunț, apă, apărătoare, apreciator, apuca, apucat, arcan, areal, arie, arma, armă, asta, asupra, așchiere, așjiderea, așternut, ață, ațos, augural, autodubă*.

¹² Notăm între paranteze doar numărul formelor-titlu identice, lăsînd deoparte atestarea cuvintelor citate în compuse sau în sintagme reproduse și ele ca intrări separate. *Floare*, spre exemplu, are, în afara celor 7 articole menționate mai jos, alte 22 de prezențe în „compuse” ce formează articole distincte.

¹³ Ne raportăm, cînd facem această

apreciere, la formele recomandate de lucrările normative uzuale în Republica Moldova.

¹⁴ În fișele puse la contribuție în volum apar și date ce trimit la vechi împărțiri administrative (spre exemplu, *raion* și *regiune* coexistă, pentru localitățile din România, cu *judet*).

¹⁵ Dovadă a redactării lor de către autori diferiți, între *Cuvîntul înainte* și *Expunerea de motive* există deosebiri frapante de stil, de atitudine și de concepție științifică.

¹⁶ Din grabă, desigur, în legenda hărții a apărut, pe coperta a doua și pe p. 183, *parlers type volague*, în loc de *valaque*, și *parlers type moldove*, în loc de *moldave*.

¹⁷ A se vedea, pentru aceste zone, hărțile imprimate pe coperta a doua și pe p. 183 și a se confrunta cu indicațiile existente în legendă.

¹⁸ Vezi, spre exemplu, intervenția intitulată *Limba noastră e comună. Soarta unei idei. Încercare scientologică*, publicată sub numele Ananii Grosul în „Moldova suverană”, nr. 149, din 26 august 2003, p. 3. Autorul acestui articol, doctor în sociologie, utilizează argumente lingvistice, un tip de demonstrație și un stil surprinzător de apropiate (iar uneori chiar identice) cu cele ale lui Vasile Stati, adică discutînd o idee, iar nu o lucrare propriu-zisă.

Vînturi basarabene